

ALEXANDRU LAPEDATU ÎN SLUJBA ISTORIEI NAȚIONALE

Adeșca în convulsiunile mersului istoric într-o anumită etapă din evoluția unei societăți se pot pierde din vedere, se estompează sau, temporar, se uită contribuția unor personalități. Dar dacă societatea nu poate susține o linie rectilinie, permanentă, în stabilirea rolului și locului acestora, ea are obligația morală ca — măcar periodic — să revadă, să reevalueze și să ordoneze — pe baza judecăților de valoare emise de timpuriu — faptele trecutului în vederea unei aprecieri cât mai realiste și corecte. Procedând astfel, treptat, fiecare din „eroii“ istoriei poate deveni mai mult decât după faptele sale și după opera scrisă lăsată moștenire. Pornind de la o asemenea observație, constatăm și-n câmpul historiografiei românești din ultimele decenii, tendința — dacă nu cumva o linie strategică consecventă — evidentă de rediscutare, interpretare și revalorizare a operii multora dintre protagoniștii domeniului ca atare. Dacă să amintim doar câteva „cazuri“ frapante când viața, opera și activitatea unor istorici reputați — începînd cu N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, A. D. Xenopol, N. Iorga, D. Onciul, V. Pârvan, Gh. Brătianu, I. Lupaș, Șt. Meteș ș.a. — se repun, printr-o asiduă muncă de cercetare și editare, în cumpănirea judecății publice, ne justificăm pe deplin afirmația.

Între cei ce pretind tot mai insistent un asemenea efort, se găsește și Al. Lapedatu, istoric impus printr-o bogată operă și, mai ales, prin semnificative fapte politice, științifice și culturale. Aceasta și din rațiuni ce trebuie bine disjuncte: mai întîi, a contribuției remarcabile pe care învățatul a avut-o timp de peste 4 decenii în câmpul historiografiei, deci a muncii sale de specialist angajat în serviciul istoriei naționale; apoi pentru rolul politic de excepție ce l-a jucat în societatea românească cuprinsă între anii 1918 și 1948, și care îl implică în rosturile politicii naționale, ale învățămîntului universitar, academice, științifice, artistice și culturale. În situația sa, contribuția istoricului se suprapune indelabil — fapt confirmat și în alte situații când istorici sînt implicați în mecanismul vieții politice — peste cea de om politic, politica fiind doar o ocazie potrivită, mînuită cu pricepere și dăruire dezinteresată, pentru realizarea obiectivelor ce decurg din calitatea primară. Poate că, logic, în cazul său — cum s-au petrecut faptele începînd de la Nicolae Bălcescu și M. Kogălniceanu — nici nu se putea altfel: înțelegînd rosturile și idealurile naționale, angajarea politică n-a urmărit decît să fie calea luminării lor, întemeierii sau lărgirii cadrului unor așezăminte care să le slujească.

Alexandru Lapedatu este deci un nume de adîncă rezonanță, care a fost întîlnit adesea în presa politică, culturală și academică românească, din anii 1920—1948.

Alexandru Lapedatu a ocupat un loc de seamă și a jucat un rol de prim rang în viața românească interbelică, deopotrivă în cea politică, ca și în cea științifică, academică și culturală, în persoana sa împletindu-se rosturile omului politic ajuns să dirijeze ca demnitar sectorul cultural-artistic și, în cele din urmă, pe cel academic din țara sa.

Cum bine i se caracteriza situația „Alexandru Lapedatu nu este un produs al politicianismului, al partidismului. Domnia Sa nu s-a ridicat, acolo unde e, pe umeri de clanuri provinciale. Domnia Sa are vasta intuiție istorică a problemelor noastre de stat”¹. Afirmatia are adîncă valoare și semnificație, pentru că Al. Lapedatu s-a format ca intelectual multilateral, istoric prin vocație, remarcîndu-se ca specialist cu mult înaintea „recrutării” sale politice. Să încercăm deci să urmărim evoluția istoricului, marcînd pe cît va sta în putință acele fapte care i-au determinat voluntar actele, privite, firește, din perspectiva gîndirii sale, adăugînd astfel contribuțiilor mai noi² și paginile de față.

*

*

Împreună cu fratele său geamăn, Ion, Alexandru Lapedatu a văzut lumina zilei în Cernatu Săcelelor, lângă Brașov, la 14 septembrie 1876. Frații erau fiii lui Ion Al. Lapedatu (1844—1878), copil de țaran din Glimboaca (jud. Brașov)³, ajuns intelectual transilvănean școlit în mediile universitare parizian și bruxellez. Originea lor din cunoscute și afirmate familii românești își va pune amprenta asupra destinului celor doi, căci ramurile familiale s-au remarcat, fiecare, prin fapte de conștiință națională românească, trecută și îmbogățită din generație în generație. Această origine vorbește de la sine despre ce roade trebuia să dea. Dinspre tată, istoricul cunoștea înaintași încă în veacul al XVIII-lea, cînd Onea Lăpedat îndeplinea la Glimboaca slujba de jude-primar, ca și Toma Lăpedat (1751—1813), bunic al tatălui. Copiii celui din urmă — Ioan (1783—1867), fost preot în Măgărei (Dealul Frumos), Toma (1795—1861), Toader (1804—1888) și Ana (1812—1882) s-au ridicat și ei, la loc de frunte, în comunitatea sătească. Singurul fecior al lui Toma, Alexe (1818—1900), căsătorit cu o fată din Colun, Ana Panga (1821—1907), era o personalitate a satului, aprig și ambițios, cunoscător într-ale scrișului și cititului, inclusiv în cirilică, și a ocupat aproape 30 de ani

¹ Sever Bocu, *Domnului Al. Lapedatu*, în Biblioteca Academiei R. S. România, Manuscrise, Secția corespondență, Fond Al. Lapedatu, vol. V, p. 18.

² Vezi Ioan Oprîş, *Alexandru Lapedatu și monumentele istorice*, în *RevMuzMon*, 1, 1982; idem, prefață și note la Al. Lapedatu, *Scrieri alese*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985; idem, *Al. Lapedatu și contemporanii săi*, în *Tibiscum*, 1986; Pompiliu Teodor, *Alexandru Lapedatu*, în „Magazin istoric”, 1985, decembrie.

³ Amănunte la D. Braharu, *Ion Al. Lapedatu (1844—1878). Note bio-bibliografice*, în *(Omăgiu) Fraților Alexandru și Ioan I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936; despre personalitatea tatălui au mai scris Andrei Bărseanu, Ioan Lupăș și Ioan Matei.

scaunul judeului-primar din sat. Copiii săi — Onea (Ion), tatăl istoricului, Ion și Niculae — vor moșteni calitățile acestui aspru părinte, ridicat pe sine într-unul din modestele sate libere de români făgărășeni. Între ei, Ion, născut la 6 iulie 1844, a ajuns, prin studii strălucite, la numai 27 de ani, profesor de limbi clasice la Gimnaziul Mare Public Român Ortodox din Brașov.

Dinspre mamă, istoricul descindea dintr-o altă vrednică familie, a Circuleștilor, din Cernatu Săcelelor, neam aflat în întinse legături de rudenie cu numeroase familii din Ardeal și Țara Românească, avind o însemnată contribuție la ridicarea economică a Săcelelor, la edificarea și înzestrarea școlilor și bisericilor românești de aici. Pe linie maternă un străbunic, Ioan Turcă⁴, născut în 1727, avusese 4 copii: Todor (n. 1749), Oprea (n. 1754), Voica și Maria. Prin Oprea — însoțit prin căsătorie cu fata boierului Ion Mălăescu din Mălăești-Muscel, Voica — neamul s-a impus prin creșterea vitelor, oilor și cailor, cu care acesta a întreținut relații comerciale în Orient și Occident, servindu-i pe imperiile habsburgi în războaiele cu turcii, prin furnizarea de cai și, mai ales, de informații, ceea ce-i aduce prețuirea Curtii vieneze. Fiii săi, Oprea, Ion (n. 1783), Ilie (n. 1793) și Ana (n. 1798), preluând zestrea părintească, vor lărgi baza materială a familiei. Dintre ei, Ilie (1793—1837) ajunge un om instruit, runoscător de limbi străine, posedind un curaj remarcabil în virtutea căruia, în câteva rânduri, și-a cerut drepturile la Curtea domnească de la București și chiar la cea imperială de la Viena⁵. Acum, în anii de răscruce ai veacurilor XVIII și XIX, apoi în evenimentele ce-au confruntat cele 4 imperii: napoleonian, habsburgic, rusesc și Otoman în primele 2 decenii ale veacului al XIX-lea, familia Circuleștilor, a evoluat dezvoltându-și starea materială, adeseori implicându-se în acțiuni politice de răsunset: dr. Petre Circa, aflat de partea lui Tudor Vladimirescu, este nevoit să se refugieze la Petersburg. Oprea Circa ajunsese și el un om bogat, deosebit de abil în relațiile de negoț, cu multă știință de carte, rămânând, totodată, un bun român. Sentimentele și actele sale naționale au hotărât alegerea lui în Delegația condusă de Andrei Șaguna, desemnată la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (3/15 mai 1848) să prezinte împăratului Ferdinand, la Olmueta, *Memoriul* adunării. Familia acestui Circa a fost numeroasă, numărând 10 copii: Gheorghe (1812—1847) — căsătorit cu Maria Moroianu, căsătorie din care au rezultat 2 fete, cărora le-a asigurat o înaltă educație la Sibiu și Viena: Elena, soția lui Aron Densusianu, și Elisa, o cunoscută violonistă, căsătorită cu consilierul aulic Pipos —; Oprea (născut 1815), care a studiat ca bursier al Academiei Militare Imperiale de la Viena, ajungând ofiter superior în armata austriacă, unde a luat — în evenimentele din 1848/49 — partea românilor⁶; Ion (n. 1818), mort de tânăr; Maria, căsătorită cu avocatul Ioan Bran de Leményi, fost comite suprem al Făgărașului; Stana (n. 1823), moartă de timpuriu; Ion (n. 1826), și el cu înalte studii militare făcute la Viena și ajuns adjutant

⁴ Numele familiei a variat în funcție de ortografia vremii: Tărucă, Turcă, Tuscă, Tircă, Circă.

⁵ Vezi la Josef Marienburg, *Geografia Ardealului*, 1813.

personal al arhiducelui Franz Iosef, căzut pe câmpul de luptă de la Brandolo; Nicolae (n. 1828), diplomat ce a fost consul austriac la Hirșova; Stana (sau Ștefania), (n. 1831), căsătorită cu Ioan cavaler de Pușcariu — care, prin căsătorie, a avut 4 copii: Joe (director general al C.F.R.-ului), Iuliu (judecător, la Judecătoria de Apel din Budapesta), Emil (profesor universitar la Iași) și Iuniu (diplomat, ajuns consul imperial la Moscova); Eremia, și acesta cu studii la Viena și apoi profesor-director la Liceul Matei Basarab și Liceul Gh. Lazăr din București; despre ultimul, Stan (n. 1837), nu se cunosc detalii. Ramura lui Todor Circa (1749) a rămas în sfera tradițională a ocupațiilor săcelenilor — creșterea animalelor. Unul din fiii lui Todor, Stan (n. 1772), și-a școlit și el copiii: pe Eremia (n. 1795), Nicolae (n. 1785), Bratu (n. 1800) și Maria (n. 1802) prin cursurile *Liceului de stat* din Sibiu. Dintre aceștia, Nicolae era străbunicul dinspre mamă al lui Alexandru Lapedatu. Prin căsătoria lui cu Maria Zaharia Pârvu din Cernatu au rezultat mai mulți copii: Maria, Nicolae (n. 1819), Ana (n. 1820) — aceasta măritată cu arendașul Peteu din Ograda (jud. Ialomița) — și Ion (1823—1868), bunicul dinspre mamă al istoricului. Ion Circa a fost educat la *Școala maghiară de Stat* din Sfintu Gheorghe, devenind ulterior om cu stare și primar în Cernatu, lucru la care a contribuit și căsătoria lui cu Maria Pop Cășineanu. Dintre copiii săi (12), Maria-Amalia (n. 1860) era mama fratilor Alexandru și Ion Lapedatu, și ea o femeie instruită, ce învățase la Școala din Săcele cu Ioan Dorca, titrat în pedagogie la Praga, și apoi la *Școala Gautier* din Brașov, un așezământ particular de fete⁷.

Iată deci „originea“ istoricului Alexandru Lapedatu, descendența sa din rîndul unor familii românești de oameni ridicați, treptat, la o bună stare materială și chiar la demnități comunitare, prin forța minții și mînilor lor, care în 2—3 generații ajung să depășească starea socială de țărani și, prin învățătură și cultură, pătrund în rîndul vîrfurilor burgheziei românești. Din asemenea familii întreprinde, ce au avut de luptat din greu cu adversitatea stării lor nevoiașe și, în plus, a unor regimuri de opresiune străine, ce puneau piedici în calea progresului economic-social al românilor, s-au ridicat adeseori capacități. Calitățile străbunilor, forjate și filtrate în timp, s-au transmis, deopotrivă, multora dintre urmași. Este și cazul istoricului Alexandru Lapedatu și al fratelui său, economistul Ion Lapedatu, moștenitori deopotrivă ai țării, dirzeniei, înțelepciunii și moralității țaranului transilvănean, ca și ai mîndriei și dragostei fierbinți față de neamul românesc, caracteristici nedeținute ale învățaților ridicați din acesta.

* * *

⁶ Vezi George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani în urmă*, vol. III, Sibiu, 1891.

⁷ Datele principale privind familia sînt extrase din Ion I. Lapedatu, *Memorii. Originea familială a părinților*, mss., 10 p., aflat în deținerea familiei Maior și pus la dispoziția noastră cu o deosebită amabilitate, fapt ce le aduce din nou mulțumiri. Despre figura mamei gemenilor, vezi în Al. Lapedatu, *Scrieri alese*, p. 117, 125—126, 132.

Aidoma Oltului și Mureșului, pornite ca gemeni la izvoare, destinul i-a despărțit o vreme pe frații Lapedatu⁸. Unul din ei, istoricul, prea bine asemuit cu Oltul — s-a grăbit „alergînd din pruncie spre pămîntul făgăduinței și al libertății noastre românești”⁹. El face parte din pleiada de cărturari români viguroși, formată în pragul secolului XX, vreme ce anunța prefaceri uriașe¹⁰, și care s-a constituit într-o generație matură și în plină forță de creație, care pornind de la dezideratele naționale neîmplinite în veacul al XIX-lea, s-a dedicat cauzei României Mari. Referindu-se la acești ani, mai tîrziu, Alexandru Lapedatu privind retrospectiv epoca, cu avîntul idealurilor ei, aprecia că „Noi am trăit două decenii de viață publică într-o Românie prosperă și de toți cinstită...”¹¹.

Student la Facultatea de litere și filosofie (1898), elev al lui N. Iorga, D. Onciul și I. Bogdan, de la care cu dreptate și mîndrie își revendică formația, Al. Lapedatu s-a bucurat de cea mai bună școală istorică a timpului. Este semnificativ de reținut că debutul său ca istoric s-a făcut în urma lecturii *Părților alese din istoria Transilvaniei*, opera lui George Barițiu, și s-a concretizat în două articole publicate în „Ecoul Moldovei” din Iași: *3/15 mai 1848* și *In chestiunea națională*. Ca printr-o predestinare, ideile cuprinse în ele au constituit telul principal al vieții istoricului de mai tîrziu. Profesorilor săi B. P. Hasdeu, T. Maiorescu, Gr. Tocilescu, G. Mirzescu, I. Bogdan și, mai ales, lui D. Onciul și N. Iorga, le va închina pagini de pioasă amintire, mîndrindu-se cu ceea ce ei au sădit în sufletul său. Despre N. Iorga profetea: „cu cît vremea va trece, cu atît personalitatea lui Nicolae Iorga se va reliefa mai tare și se va aureola mai strălucitor în lumina pe care spiritul său a răspîndit-o, cu iubire și profunzime, în mijlocul nostru, al contemporanilor săi, iar urmașii vor simți trebuința să o evoce cît mai des, spre a o prezenta generațiilor viitoare ca pe una din cele mai curate glorii ale spiritualității românești”¹². Iar despre opera celui ce i-a fost magistrul, credea că „va rămîne posterității, nu numai ca permanent și neseacă izvor de bogate și prețioase mărturii și informațiuni cu privire la viața românilor din trecut și prezent, dar și ca un neprețuit tezaur de înaltele gînduri și profundele simțiri ce au frămîntat neîncetat mințile și sufletul autorului, la întocmirea ei”¹³.

Paralel cu studiile universitare Al. Lapedatu a participat la efervescenta viață culturală și politică a Bucureștiului aflat la cumpăna

⁸ Principalele date biografice în volumul omagial *Fraților Alexandru și Ioan Lapedatu...*, în special p. XXV—XXIV, LIX—LXI.

⁹ Ioan Lupăș, *Profesorul Ioan A. Lapedatu*, în *Studii istorice*, V, 1945—1946, p. 404. Pentru activitatea politică, vezi Mircea Mușat, Ion Ardelcanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p.

¹⁰ O potrivită caracterizare în admirabila lucrare a lui Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, Edit. Minerva, București, 1984.

¹¹ Al. Lapedatu, *Scriseri alese*, p. 305.

¹² *Ibidem*, p. 103.

¹³ *Ibidem*, și vezi *Răspunsul lui Al. Lapedatu la discursul de recepție a lui Gh. I. Brătianu pe tema „Nicolae Iorga istoric al românilor”*, în *Academia Română, Discursuri de recepție*, LXXXI, București, 1943, p. 27—38.

veacurilor, în care tinerețea studențească avea un cuvânt important de spus. Preferințele sale l-au îndreptat către *Liga culturală*, care-i devine „o a doua casă”. Lupta pentru cauza națională atrăsese în această organizație personalități de seamă ale epocii ca Aurel C. Popovici, Șt. O. Iosif, B. Ștefănescu Delavrancea, Șt. Petică, Ilarie Chendi, I. Rusu Șirianu ș.a. Dar Al. Lapedatu ține legătura și cu tinerii transilvăneni din generația sa aflați la studii la Budapesta sau Viena — O. Goga, S. Pușcariu — sau cu M. Sadoveanu, Maica Smara, Gh. Balș ș.a. Tot în această perioadă publică curent în „Gazeta Transilvaniei”, „Convorbiri literare”, „Sămănătorul”, „Tribuna poporului” și „România jună”, la această ultimă revistă fiind angajat corector în 1899.

Tinărul ce se afirma în acest prag de veac nou îndrăznește să enunțe „Citeva idei conducătoare în viața noastră românească”, care — deși, după cum aprecia singur, nu aveau „farmecul noutății” — constituiau „un credo pe care să se clădească educația națională a poporului nostru”. Între „ideile conducătoare” un loc central revenea, în viziunea lui Al. Lapedatu, continuității: „a clădi totdeauna viața nouă pe cea veche, de a păstra o linie de continuitate în desfășurarea vieții sale viitoare, de a trăi pe baza unei tradiții de neam, care din moși și strămoși se coboară pînă la protopărinții neamului nostru — pînă la romani”. Dintr-o asemenea perspectivă, istoricul judeca aspru cosmopolitismul burgheziei, care minimaliza faptele eroilor naționali, datinile străbune, de multe ori chiar limba, folclorul și portul românesc. El chema la cultivarea mîndriei naționale, „propovăduind dragostea către cartea și limba românească, ținerea cu sfințenie a datinilor, cultivarea muzicii naționale, proslăvirea strămoșilor mari și a faptelor lor”, educarea în acest spirit a maselor, în primul rînd a țărănimii. El cerea tuturor, influențat și de ideile poporanist-sămănătoriste ce se afirmaseră în epocă, sacrificii și virtuți deosebite. Iată ce spunea Alexandru Lapedatu într-o conferință ținută la *Societatea istorică a studenților în litere* din București: „Viitorul, care e în mîinile lui Dumnezeu, dar pe care și-l croiesc și oamenii cei vrednici, va da desigur sute de apostoli, ce vor pregăti o adunare cu mult mai mare, căci va fi a întreg neamului și a cărui dorință va fi numai: Vrîm să ne unim”¹⁴. „Ogorul” bine pregătit, încă de la 1859, trebuia să rodească spre împlinirea visului național¹⁵.

Articolele publicate în anii studenției: *Martiriul lui Horea* (1900), semnat semnificativ Un nepot de iobag, *Radu cel Frumos*, publicat în revista „Transilvania” (1902), *Peter Ianoș* (în vol. *Prinos lui D. A. Sturdza*, 1903) și *Vlad Vodă călugărul* (1903), în „Convorbiri literare”, împreună cu un studiu mai amplu, *Istoria breslelor la români*, au fost toate elaborate sub îndrumarea lui D. Onciul. Pentru ultimul dintre ele a fost distins cu titlul de laureat al Universității din București.

Printr-o sistematică documentare, adîncită mai apoi, el descifrează mecanismele social-politice ale istoriei medievale și moderne românești.

¹⁴ Al. Lapedatu, *Idei conducătoare în viața noastră românească*, în „Tribuna poporului”, 24 iulie 1902, an VI, nr. 135, 143—144, reproduse în Al. Lapedatu, *Scriseri alese*, p. 50—56.

¹⁵ Idem, *Cele trei fețe istorice ale unirii Românilor*, în „Tribuna poporului”, 1902, în *loc. cit.*, supra, p. 11.

Studiile ce rezultă din această muncă asiduă, abordează aspecte ale începuturilor statelor feudale românești (*Margheta, Doamna Negrului-Vodă; Cîteva documente privitoare la istoria catolicismului în Moldova*, 1901), ale istoriei sociale și politice din cele trei țări române (*Istoria populară a lui Ștefan cel Mare*, 1904; *Revoluția lui Horea*, 1906; *Răpirea Bucovinei*, 1907; *George Barițiu și amicii săi. Scrisori și extrase din corespondența de la Academia Română; Istoria Românilor sub Mihai Viteazul*, 1915; *Politica lui Radu cel Mare*, 1916 ș.a.), prezintă cititorilor monumentele noastre istorice și culturale (*Biserica Trei Ierarhi din Iași; Sfîntul Nicolae Domnesc din Iași; Curtea de Argeș et ses monuments* — primul ghid într-o limbă străină al monumentelor din fosta capitală munteană), oferă surse de informare pentru specialiști (*Biserici cu dăveri proprii*, 4 vol.; *Inscripțiile de la mănăstirea Dealu* etc.).

După obținerea licenței în istorie și geografie cu calificativul *Magna cum laude*, va funcționa ca profesor suplinitor de istorie la Liceul Sfîntul Sava. Din 1 iulie 1903¹⁶ pînă în 1908 lucrează la Biblioteca Academiei Române, secția manuscriselor. Anii de început sînt foarte importanți pentru specializarea sa ca istoric. De acum datează prietenia cu Vasile Pârvan, cu care a împărțit o vreme, în strada Ciclopi, aceeași cameră¹⁷ și despre care mai târziu va scrie frumoase rînduri.

Fig. 1. Un grup de susținători ai Academiei Române (20 octombrie 1904). De la stînga la dreapta, în rîndul de jos: I. Tuducescu, Nerva Hodoș, I. Bianu, Oct. Lugosianu și Ștefan Pop. În rîndul de sus: Gr. Chebap, Ilarie Chendi, Al. Sadî Ionescu, N. Istrati, Al. Obedenaru, N. Zaharia, V. Pârvan, Al. Lapedatu și Al. Dandea. (foto Biblioteca Academiei RSR).

Abb. 1. Eine Gruppe Anhänger der Rumänischen Akademie (20 Oktober 1904). Von links nach rechts, in der unteren Reihe: I. Tuducescu, Nerva Hodoș, I. Bianu, Oct. Lugosianu und Ștefan Pop. In der oberen Reihe: Gr. Chebap, Ilarie Chendi, Al. Sadî Ionescu, N. Istrati, Al. Obedenaru, N. Zaharia, V. Pârvan, Al. Lapedatu und Al. Dandea. (Foto aus der Bibliothek der Akademie der RSR).

¹⁶ Dan Simionescu, *De la istorie la istoria literară — Aplicare la opera lui Alcx. Lapedatu*, în „Revista Arhivelor”, III, p. 125, aprecia că data angajării a fost la 10/23 Decembrie și nu 1 iulie.

¹⁷ Vezi I. Andrieșescu, *Vasile Pârvan (necrolog)*, în *BCMI*, 1929, p. 147.

Remarcându-se prin cunoștințele sale din domeniul istoriei medievale, la 1 aprilie 1904 este numit secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice, post pe care-l va ocupa pînă în 1919 (cînd devine membru al Academiei Române) și unde se impune ca un susținător avizat al ocrotirii patrimoniului cultural românesc, ajungînd membru al acestui prestigios organism.

În călătoriile pe care le face în acești ani în întreaga țară, alături de N. Iorga, Er. Pangratti, I. Bianu, N. Ghica-Budești, Gh. Balș, V. Drăghiceanu ș.a. pentru a identifica cele mai prețioase monumente istorice, își lărgeste cunoștințele văzînd numeroase valori cultural-artistice, își perfecționează metodele de lucru, își delimitează domeniul de specializare, își pune în evidență calitățile de cercetător.

Din anul 1908 Al. Lapedatu editează „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, publicație care se va impune atît prin prezentarea grafică remarcabilă, cît și prin contribuția excepțională la studierea și popularizarea monumentelor și istoriei patriei.

În acești ani continuă să publice o serie de valoroase studii: *Cartografia bisericilor bucureștene la 1810*, 54 p., în *BOR*, 1907, XXXI; în 1908 — *Schiturile și metoașele mănăstirea Bistrița*; în 1910 — *Mănăstirea Comana. Note istorice*; în 1912 — *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani și Cercetări istorice cu privire la meșterii bisericilor moldovenesti din sec. XVI*; în 1914 — *Cetatea Sucevei* ș.a. Valorificînd avantajele științifice ale posturilor ce le ocupă, Al. Lapedatu se străduiește să contribuie, cu cercetări noi, adunînd date, publicînd documente, inscripții, pisanii și însemnări, studiînd arhivele și monumentele la fața locului, străbătînd țara în limitele unui timp drămuț peste măsură. Dar mai ales îi încurajează pe alții — ce dovedesc interese și preocupări identice alor lui — și le înlesnește publicarea rezultatelor științifice, facilitîndu-le deplasările și anevoioasele investigații. Îl vom găsi deci implicat, angajat în numeroase întreprinderi științifice și culturale. Uneori, în acei ani sau mai tîrziu, i se recunoaște ajutorul, alteori acesta trece sub uitare dar se lasă înțeles din puținele însemnări ale datornicilor¹⁸.

Prin 1907, la apariția albumului lui I. Voinescu, *Monumente de artă țărănească din România* (f.a., Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, cuvînt înainte de N. Iorga), autorul acestei interesante și printre primele selecții de obiective ale arhitecturii țărănești (111 monumente; cule, case, porți) îi mulțumea expres pentru sprijin. La fel, Oreste Tafrali, în *Les monuments roumain d'après les publications recentes* (București, 1910, II, 15 p.), nu ocolește prilejul de a aduce laude celui ce a încurajat și ajutat tipărirea lucrării. Fapta bună, totdeauna îndreptată spre luminarea istoriei, răsare mai adesea în anii cînd i se încredințează postul de secretar al Comitetului Societății haretiste „Steaua”, în a cărei renumită *Biblioteca* susține editarea (de la nr. 20 la 47) unor importante lucrări. Nu uităm, în acest sens, tipărirea prin „Steaua” a lucrării lui George Coșbuc, *Din Țara Basarabilor* (ed. II, București, Institutul de

¹⁸ Vezi larga gamă a celor ce au apelat la ajutorul savantului și în riguroasa selecție de corespondență publicată de noi, *Al. Lapedatu și contemporanii săi*, în *Tibiscum*, 1986, p. 365—411.

arte grafice C. Sfetea, 1911), a lucrărilor lui Al. Vlahuță, B. Ștefănescu Delavrancea ș.a.

Proprile sale studii, elaborate în acești ani¹⁹, sînt dedicate aproape în întregime străluminării unor monumente și, prin acestea, surprinderii deopotrivă a unor fapte istorice cît și sublinierii importanței apărării acestor — adesea — singure mărturii ale trecerii prin timp a poporului român. Această contribuție ne obligă să stăruim asupra tematicii abordate și semnificației contribuției științifice a autorului.

Un serios travaliu, ce presupunea cunoașterea deopotrivă a operei cît și a bibliografiei ce se strînsese în jurul subiectului, este concretizat în republicarea lucrării capitale a lui Nicolae Bălcescu, *Românii sub Mihai-Vodă Viteazul* (București, 1908)²⁰. Actul său constituie dealtminteri expresia unei depline înțelegeri a rostului și semnificației „momentului”⁴ Mihai Viteazul în istoria României. Deci autorul ajunsese la maturitatea științifică ce-i permisese abordarea unui atît de dificil subiect, dar și la maturitatea politică, decelînd sensurile profunde și actualitatea faptelor tragicului domn în acei ani ai veacului XX, cînd idealul unității naționale depline era încă un deziderat²¹.

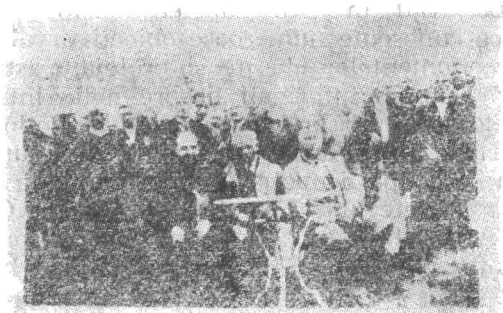

Fig. 2. Al Lapedatu la Mîrcești (8 mai 1925) cu I. Manolescu, I. Bianu și N. Ghica-Budești (Foto Biblioteca Academiei RSR).

Abb. 2. Al. Lapedatu in Mîrcești (8 Mai 1925) mit I. Manolescu, I. Bianu und N. Ghica-Budești (Foto aus der Bibliothek der Akademie der SSR).

¹⁹ Titlurile complete la I. Crăciun, *Alexandru I. Lapedatu. Note bio-bibliografice*, în *Fraților Lapedatu*... , p. XXV—XXVI.

²⁰ Despre editarea manuscrisului original (ed. I-a Al. Odobescu, 1877; ed. a II-a Al. Lapedatu, 1908; ed. a III-a Editura Academiei R.P.R., 1953; ed. a IV-a Andrei Rusu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960; ed. a V-a, după ed IV, cu prefață și note finale de Paul Cornea, 1967) vezi la Paul Cornea, în Nicolae Bălcescu, *Românii supu Mihai Voievod Viteazul*, București, I—II, Edit. Tineretului, 1967, p. 9—11. La fiecare reeditare, începînd din 1953, se omite să fie amintită contribuția remarcabilă a lui Al. Lapedatu.

²¹ Despre N. Bălcescu, istoricul va scrie în „Biografii istorice” (nr. 566/1910), adăugîndu-se celor ce-au înțeles importanța activității marelui luptător pașoptist, a locului său în rîndul gînditorilor ce au îmbogățit ideologia națională românească.

Poate nu întâmplător Al. Lapedatu și-a legat numele de actul de cultură însumat în republicarea cărții lui N. Bălcescu. Să ne amintim că și în această lucrare, și în altele, N. Bălcescu — cu o modernă viziune și metodă — utilizează documente diverse, apelează la mărturia monumentelor și locurilor memoriale ca izvoare istorice, domeniu ce-i era atât de apropiat și lui Al. Lapedatu.

Tocmai în anul publicării lucrării amintite, Lapedatu fusese desemnat să editeze „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“, în al cărui prim număr se constata o gravă situație: „Cu toții cunoaștem starea jalnică în care se găsesc azi cea mai mare parte a vechilor noastre biserici și mănăstiri declarate monumente istorice“, îndemnându-se la „readucerea la deplina viață a vechilor noastre monumente, învingînd chiar piedicile ce astăzi stau în calea unor asemenea lucrări, lipsa nu numai a mijloacelor, ci și a oamenilor meșteri și bine pregătiți pentru a lor restaurare și conservare“²².

Această etapă din viața istoricului este marcată de strădania sa neobișnuită de a cerceta și publica noi și noi aspecte legate de viața și starea monumentelor. El ne apare astfel, privindu-l prin prisma acestui efort, imediat lângă cel mai fervent susținător al aceleiași cauze, Nicolae Iorga. La „Buletin“ Al. Lapedatu susține număr de număr *Cronica*, unde face cunoscute numeroase obiective valoroase ce trebuiau incluse în lista monumentelor clasate și protejate astfel de lege. Chiar din primul număr sîntem informați despre noile intrări în *Inventarul Comisiunii*: ruinele palatului brîncovenesc de la Potlogi, ale curților de la Doicești, bisericile din Furnicoși, Înătești, Micșuneștii Mari, Hlincea²³ ș.a. *Cronica* se ocupa deopotrivă cu prezentarea lucrărilor de conservare și restaurare efectuate: în 1908 la Berca, Curtea Domnească de la Curtea de Argeș, la Hurez, Botoșani, Golia, Dorohoi, Căldărușani, Hirlău, Gura Motru, Slatina, Tirgoviște, Cetățuia—Iasi, Antim, Văcărești²⁴ ș.a.

Insușindu-și o concepție unitară despre mijloacele și formele de educație a semenilor asupra valorii și rostului monumentelor istorice și a rațiunii păstrării lor, CMI a militat prin valorosul ei corp de arhitecți și, bineînțeles, prin Școala Națională de Arhitectură, pentru pătrunderea și răspîndirea cît mai largă a acestei concepții. Așa că atunci cînd, în 1906, apoi în 1908, din inițiativa lui Ermil Pangratti, s-au organizat primele expoziții ale Școlii de Arhitectură, în cadrul lor au fost expuse proiecte și releveuri ale unor monumente, ulterior editate într-un *Album*²⁵.

Această stăruință pentru informarea conecțătenilor a constituit o trăsătură pe care „Buletinul“ a păstrat-o pînă la încetarea editării sale,

²² Vezi *Raportul înaintat ministrului Cultelor și Artelor*, semnat de I. Kalinderu, Gr. Tocilescu, Gr. Cerkez, N. Gabrielescu și Al. Lapedatu, publicat în *BCMI*, 1, 1908, p. 45.

²³ Vezi *BCMI*, 1, 1908, p. 47.

²⁴ *Ibidem*, 2, 1908, p. 90—91; 3, 1908, p. 133—134.

²⁵ În *Cronica BCMI*, nr. 2, 1908, p. 92—93, Al. Lapedatu, elogia expoziția, mai ales pentru expunerea releveelor marilor obiective: Văcărești, Antim, Bîlteni, Arnota, Sf. Ioan din Piatra Neamț ș.a.

ea fiind imprimată prin largă viziune a secretarului și fiind păstrată ulterior datorită părerilor, deja acceptate, ale membrului activ și președintelui Comisiunii (din 1940), Al. Lapedatu.

Dar nu numai aspecte de informare ne rețin atenția, lor li se adaugă o modernă concepție istorică asupra necesității operei de păstrare și transmitere a zestrei monumentale, aceasta intrând în substanța a numeroase studii și articole. Căci Al. Lapedatu a fost primul ce a cercetat și a relevat începuturile activității conștiente de ocrotire a monumentelor, relevând cum, treptat, aceasta ajunge un obiectiv al politicii statale²⁶.

În drumurile pe care, din 1904, le face periodic la monumente, Al. Lapedatu urmărește detaliile și aspectele care exprimau mai potrivit pagina de istorie pe care o „scrie” fiecare din aceste însemne. Vorbind despre biserica din Comana, el surprinde diferitele etape de zidărie, modificările, neuitând să amintească contribuția meșterilor implicați în opera de restaurare²⁷. Meșterii — zidari, pietrari, lemnari, zugravi și pictori — devin un subiect predilect în acești ani, istoricul scoțind la lumină — în cazul unor celebre monumente — originea lor românească²⁸. Schimburile, influențele, noile forme, inovațiile tehnice pe care meșterii le introduc nu rămân nestudiate. Fie că este vorba de unii aduși din Polonia sau Levant să lucreze în Moldova la monumentele ridicate în vremea lui Ștefan cel Mare sau de meșteri ardeleni ca Ion Zidarul din Bistrița — implicat împreună cu Sfatul orășenesc într-un proces cu Petru Rareș, a cărui cauză s-a susținut în fața celor mai înalte instanțe —, de sașii Adrian, George și Andrei, conduși de Luca, cunoscuți ca meșteri la Roman²⁹, de un Filip Zugravul din Sibiu sau Ioan Nyro Sibianul — sol al lui Al. Lăpușneanu la Veneția, de unde cere pietrari și pictori, în 1560³⁰, contribuția istoricului este relevantă. Alți meseriași asemeni celor pomeniți sînt identificați ca lucrînd în Țara Românească încă din vremea lui Basarab cel Tânăr și Vlad Țepeș: mai ales, brașoveni și sibieni, pietrari sau acei „artificies” folosiți la ridicarea fortificațiilor³¹. Lor li se adăugau cunoscuți artiști străini, ca acel fiu al lui Veit Stoss, Vitus, ce a lucrat la zugrăvirea bisericii domnești de la Curtea de Argeș³² sau grecii Constantin și Ioan, ce-au contribuit alături de românii Andrei, Stan, Neagoe și Ioachim (ca și ceilalți 3 meșteri, tot români: Istratie, Vucașiu și Manea), constituind echipa folosită de Constantin Brîncoveanu, la Hurezi³³. La Cozia ori Tismana³⁴, Hirlău ori Suceava³⁵, la Iași, în cazul cunoscutului monument de la Trei Ierarhi³⁶, sînt descoperiți zugravii frescelor, zidarii, tîmplarii etc. Prețurile de edificare, noile soluții tehnice — ca înlocuirea șindriței cu țiglele, începînd cu secolul cu XVII-lea în Moldova, în timp ce olanele se foloseau în Țara Românească încă în veacul al XV-lea — sînt surprinse de cercetător³⁷.

Concepția specială a lui Lapedatu privind la autorii edificiilor monumentale este foarte clar exprimată cînd susține că monumentele se datorează „acelor mii și zeci de mii de umili, cari, prin munca brațelor

²⁶ Vezi Al. Lapedatu, *Schiturile și metoașele minăstirii Bistrița din Vilcea*, *BCMI*, 2, 1908, p. 94—95. O prezentare mai largă în lucrarea noastră, *Ocrotirea patrimoniului cultural*, Edit. Meridiane, București, 1986, p. 35—37, 89—90, 92—96.

²⁷ Al. Lapedatu, *Minăstirea Comana*, I, *Notă istorice*, în *BCMI*, I, 1908, p. 18.

lor, au întreținut, precum la Bălteni, așa în toată țara, sutele de biserici și mănăstiri, ce alcătuiesc astăzi o mare și însemnată parte din bogăția trecutului nostru³⁸.

Între preocupările istoricului întâlnim mereu teme ce privesc unitatea neamului românesc, realizată atât de evident prin intermediul legăturilor continue concretizate în donațiile, înzestrările, schimburile de odoare, de carte veche, meșteri, și prin întinse relații de rudenie, între românii trăitori de o parte și alta a Carpaților. Din asemenea stăruințe a rezultat studiul publicat sub titlul *Din posesiunile domnilor noștri în Ardeal*³⁹, cu care prilej Lapedatu expune numeroase cazuri de monumente legate de istoria comună românească.

Treptat „Buletinul” își lărgeste sfera de cuprindere tematică și de contributory, „cu ajutorul cărora am îmbrățișat întregul teren al antichităților pămîntene, începînd de la cercetările preistorice, trecînd prin rămășițele culturii greco-romane și ajungînd la monumentele române, care cu deosebire au fost cercetate și studiate atît cele sacre — biserici și mănăstiri, cît și cele profane — palate, cetăți etc.”⁴⁰. Cu o astfel de viziune — în cuprinsul căreia se includea publicarea în mod sistematic, cronologică, a știrilor privind antichitățile de orice origină și a oricăror documente (în primul rînd a colecției de stampe aflate la Academia Română) — rolul istoricului a sporit. Aceasta și pentru bunele lui relații cu ardelenii de la Academia — Nerva Hodoș, Ioan Bianu, Iuliu și Const. Moisil — dar și pentru cele stabilite, prin aceștia, cu transilvănenii ca Elie Dăianu sau năsăudeanul Iulian Marțian, cunoscut prin valoarea colecției sale, care vor fi atrași într-o întreprindere de valorificare a însemnelor istorice românești aflate în toate provinciile⁴¹.

²⁸ Idem, *Mănăstirea Hurezii. Note istorice*, în *BCMI*, 2, 1908, p. 55—56 și, în același loc, *Portretele murale de la Hurezi*, p. 76.

²⁹ Al. Lapedatu, *Cercetări istorice cu privire la meșterii bisericilor moldovene din secolul XVI*, în *BCMI*, 1912, V, p. 23, 25—26.

³⁰ Idem, *Ioan Zidarul lui Petru-Vodă Rareș*, în *BCMI*, 1912, V, p. 83 și idem, *Cercetări istorice cu privire la meșterii bisericilor din Țara Românească în secolele XV și XVI*, în *BCMI*, 1912, V, p. 181—182.

³¹ Idem, *Cercetări...*, p. 179.

³² *Ibidem*, p. 181.

³³ Idem, *Mănăstirea Hurezii. Note istorice*, *BCMI*, 2, 1908, p. 54, nota 5.

³⁴ Idem, *Cercetări istorice*, *Țara Românească*, p. 182.

³⁵ Idem, *Cercetări istorice*, *Moldova*, p. 29.

³⁶ Vezi A(lexandru) L(apedatu), *Icoanele lui Barnovschi vodă de la Moscova și zugrafiu Trei Ierarhilor din Iași*, în *BCMI*, V, 1912, p. 112—113.

³⁷ Idem, *Cercetări istorice*, *Moldova*, p. 27—28; A(lexandru) L(apedatu), *Cît a costat zidirea bisericii Sf. Spiridon din Iași*, *BCMI*, 1912, p. 95; idem, *Nouii documente cu privire la forma acoperămintelor vechilor biserici moldovene*, *BCMI*, 1914, p. 193—194.

³⁸ Idem, *Biserica din Bălteni*, *BCMI*, 3, 1908, p. 110.

³⁹ Idem, în *BCMI*, II, 1, 1909, p. 40—44.

⁴⁰ A(lexandru) L(apedatu), *Redacțional*, 31 decembrie, 1910, *BCMI*, III, 1, 1910, p. 199.

⁴¹ O întinsă corespondență între C. Moisil și I. Marțian, păstrată în Fondul V. Șotropa de la Arhivele Statului Bistrița, confirmă asemenea legături între învățații ardeleni.

Dintr-o asemenea perspectivă erau privite și cercetările asupra culturii materiale și spirituale de epocă medievală, unde se apreciau ca strict necesare — și pentru lucrările de restaurare — săpăturile arheologice, Lapedatu crezând că „a sosit timpul ca astfel de cercetări și săpături să se întreprindă și la noi, precum s-au interprins de austrieci bunăoară la Suceava, unde un arhitect german (K. Romstorfer, n.a.), serios și zelos, a scos la iveală vechea cetate domnească a Sucevei⁴². Acestea trebuiau făcute cu atât mai mult cu cât starea de păstrare a numeroase fortificații era deplorabilă, astfel că — sesizând respectivul aspect — istoricul va lua în cercetare, după 1910, rolul istoric al marilor cetăți de la Roman (Smeredova), Suceava, Neamț, Cetatea Albă, Crăciuna, Chilia Veche, Soroca, Hotin ș.a., ca și, de altminteri condițiile concrete în care acestea au fost păgubite, distruse și părăsite⁴³.

Alteori, din rațiuni profesionale și politice, dovedind o largă viziune — ce depășea granițele politice de atunci, arbitrar pentru români — Al. Lapedatu a promovat cercetările altora, mai ales când în ele era vorba despre restaurarea unor mari monumente⁴⁴. O făcea și din rațiunea, mereu trează, a educării continue a fiecărei generații în respect pentru moștenirea înaintașilor, atrăgând astfel atenția opiniei publice asupra istoriei comune a provinciilor locuite de români și, deopotrivă, la delicatul demers ce-l presupune restaurarea. De aceea Lapedatu a publicat și aprecieri asupra unor lucrări de restaurare — cum sînt cele făcute la: Vădeni⁴⁵, de la biserica Sf. Paraschiva din Rîmnicu Sărat⁴⁶, radical refăcută de arh. N. Gabrielescu⁴⁷, sau la baia domnească de la Tîrgoviște⁴⁸ și bisericile din Bălinești⁴⁹ și Sf. Gheorghe din Botoșani⁵⁰.

Scurtarea riguroasă a trecutului se petrece la Al. Lapedatu pe un fond social propice, într-o atmosferă favorabilă muncii și creației, într-o epocă în care marile idealuri naționale își găsiseră susținători înzestrați, adevărați creatori de idei și de emulație.

⁴² A(lexandru) L(apedatu), *Două cetăți românești. Poienarii și Dimbovita*, BCMI, III, 1, 1910, p. 187.

⁴³ Vezi, idem, *Gravuri și vederi de la Cetatea Albă și câteva considerațiuni istorico-arheologice asupra cetăților moldovenesti*, BCMI, V, 1913, p. 61—63; idem, *Cetatea Sorocii. Notă istorică descriptivă*, BCMI, 1914, p. 86—87, 94.

⁴⁴ Vezi, de pildă, Dimitrie Dan, *Biserica Sfintu Gheorghe din Suceava*, BCMI, III, 1, 1910, publicat la încheierea restaurării ce a durat între 1900 și 1909. Autorul inclus în paginile „Buletinului” era membru corespondent al Comisiunii pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice din Viena.

⁴⁵ Al. Lapedatu, *Biserica din Vădeni. Note istorice*, BCMI, III, 1, 1910, p. 162—170. Concomitent, N. Ghica-Budești publica *Biserica din Vădeni. Note arhitectonice și lucrări noi*, loc. cit.

⁴⁶ De aici salvase și publicase pisania pusă în 1704 de „vecinătate”.

⁴⁷ Al. Lapedatu, *O biserică a lui Ștefan cel Mare în Țara Românească*, BCMI, III, 1, 1910, p. 107—109.

⁴⁸ Idem, *Baia domnească din Tîrgoviște*, BCMI, III, 1, 1910, p. 89—91.

⁴⁹ Autorul folosea prilejul pentru a deplînge dispariția „feredului turcesc” din Iași, distrus în 1894.

⁵⁰ Idem, *Inscripțiile bisericii din Bălinești*, BCMI, 1911, p. 218. Vezi trimiterile la restaurările vechi.

⁵¹ Idem, *Biserica Sf. Gheorghe din Botoșani*, BCMI, 3, 1912, p. 53—54. Și-n acest caz autorul analizează vechile restaurări din 1724—25, 1819 și 1864.

Nu întâmplător în acei ani Comisiunea Monumentelor Istorice reușea să soluționeze un deziderat mai vechi: construirea unui muzeu destinat special salvării și păstrării însemnelor cultural-artistice, mai ales a icoanelor, iconostaselor și textilelor vechi. Faptul era înregistrat cu satisfacție atât de învățații români cât și de cei străini, între aceștia marele bizantolog Ch. Diehl comentându-l astfel: „E o dovadă nouă de interesul ce România manifestă de mai mulți ani pentru monumentele sale vechi și care se vede și din publicațiile atât de interesante din *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*”⁵¹. Această ultimă realizare, inaugurată la 23 noiembrie 1909, l-a avut ca inițiator pe I. Kalinderu, iar între susținătorii permanenți s-au aflat N. Iorga, P. Gîrboviceanu, Al. Lapedatu, V. Drăghiceanu și V. Brătulescu.

În anul 1909 istoricul Lapedatu era desemnat și ca secretar al Comisiei Istorice a României, „unde a secondat cu tot devotamentul, pe mult regretatul Ioan Bogdan, în munca grea și istovitoare a tipăririi documentelor, cronicelor și vechilor texte de limbă, a căror editare sistematică o începuse după un mare și frumos plan, neuitatului fost președinte al acestei Comisiuni”⁵².

Într-un astfel de climat, alături de mari istorici, Al. Lapedatu publica, în 1911, o *Scurtă istorie asupra cestiunii conservării și restaurării monumentelor istorice din România*, sinteză binevenită pentru a prezenta și explica unui public tot mai larg o sumă de antecedente ale ideii de ocrotire a patrimoniului cultural, felul în care aceasta a evoluat și s-a statornicit sub forme conceptuale, organizatorice și ca practică în România. Prin intermediul acestei sinteze — prima abordată de un istoric⁵³ — valabilă și azi în liniile ei generale, opera organizată și patronată de CMI se înfățișează ca o componentă a progresului societății românești, iar exemplele de șantiere de restaurare — de la Snagov, Căluu, Manu, Sărăcinești, Stelea (Tîrgoviște), Govora, Gura Motrului, Comana, Curtea de Argeș, Neamț, Secu, Bistrița, Galata, Golia, din București: Bucur, Curtea Veche, Antim, Mihai Vodă, Zlătari, Stavropoleos ș.a. — erau reținute ca acte dorite și necesare deopotrivă istoriei și culturii naționale. De altfel sinteza teoretică este reflectarea acțiunii practice, restaurările fiind extinse în tot Regatul⁵⁴, ele cuprinzînd toate componentele patrimoniului cultural. Notăm, ca exemplu, exproprierile și împrejmuirile făcute, la cererea lui V. Pârvan, Al. Bărcăcilă, C. Moisil, T. Antonescu ș.a., la fortificațiile grecești, romane și romano-bizantine⁵⁵, extinse apoi la cetățile și bisericile de epocă feudală tîrzie. Se infirma astfel „acea vreme cînd se pierduse credința, că va veni o zi cînd mănăstirile și schiturile

⁵¹ Cf. A(lexandru) L(apedatu), *Cronică. Colecțiile istorico-artistice ale CMI și Casei Bisericești*, în *BCMI*, III, 1, 1910, p. 197—198.

⁵² Cf. I. Crăciun, *op. cit.*, p. XXXVI.

⁵³ Înaintea ei, în 1892, arh. G. Sterian publicase *Conservarea monumentelor istorice în România și străinătate*, lucrare interesantă și utilă pentru a stabili concepția vremii.

⁵⁴ Vezi, cu detalii, la I. Kalinderu, președintele CMI, Alex. Lapedatu, secretar, *Raport general cu privire la lucrările Comisiunii Monumentelor Istorice în 1910*, în *BCMI*, 1911, p. 34 și urm., idem, *Raport general cu privire la lucrările CMI în 1911*, *BCMI*, 1912, p. 39—45 cu anexe.

⁵⁵ Se va începe cu castrul Drobeta, cf. I. Opriș, *Ocrotirea...*, p. 96.

lăsate în părăsire vor fi cercetate și ocrotite cu evlavie, ca niște sfinte moaște ale trecutului nostru⁴⁵⁶. Asemenea acestora, rezultate noi vor intra în cuprinsul primului „Anuar“ al CMI, pentru anul 1914 (apărut în anul următor), publicație îngrijită tot de Al. Lapedatu.

Dar opera cea mai elocventă pentru ce reprezenta istoricul monumentelor în acești ani, este consemnată într-o culegere de lucrări semnate de prestigioși istorici, arhitecți și arheologi, îngrijită de Al. Lapedatu (care semnează și ca autor) și apărută sub egida Casei Școalelor⁴⁵⁷.

Lucrarea întrunește contribuții interesante care sînt considerate de initiator ca „oglină a stărei în care se găsește astăzi literatura noastră istorică arheologică —, adică, ca și aceasta, inegală și incompletă în părțile sale componente, atît sub raport literar cît și sub raport științific⁴⁵⁸. În paginile ei subiectele se conturează asupra semnificațiilor și importanței ca documente — atît de des uitate — ale monumentelor istorice. Al. Odobescu, căruia i se insera studiul *Podul lui Traian*, arăta cititorilor că trebuie să respecte „acea surpătură de zid cu masivele-i cărămizi înegrite și ciuruite de timp, roase și măcinate de umezeală și de mușchiu, streajă seculară, care, de optsprezece sute de ani aproape, stă cu ochii țintîți la soția ei de decindea rîului și parcă, amîndouă împreună duc dorul altor optsprezece ca dînsese⁴⁵⁹. Al. Odobescu mai era prezent și cu studiile asupra altor monumente: *Mănăstirea Arnota și Bisericile de la Snașov și Turbați*⁴⁶⁰, în care găsea prilejul să stabilească precedente în patriotică grijă față de patrimoniul cultural. De la Grigore Tocilescu s-a preluat studiul *Troesmis (Iglița)*, în care sînt expuse condițiile precare ale marilor situri arheologice romane din Dobrogea, folosite adesea de cariere și din care numeroase valori numismatice, epigrafice și artistice au luat drumul străinătății⁴⁶¹ și *Monumentul de la Adamclisi — Cine l-a înălțat și ce comemorează*, în care sînt prezentate cele 54 de metope care „ne dau imaginea idealizată a unui război în toate părțile sale constitutive. Prin tipurile și amănuntele sale, această reprezentațiune generală se individualizează, devine reprezentațiunea specială a războaielor dăce ale lui Traian; totuși ea nu rămîne mai puțin o imagine reprezentînd supunerea întregului popor⁴⁶². Vasile Pârvan publică în volum 2 monumente: *Castrul de la Barboși și Cetatea Tropaeum (Adamclisi)*⁴⁶³, prilej de a informa cititorul despre importante referințe arheologice și de istorie veche, în timp ce Nicolae Iorga reținea atenția prin studiile *Mănăstirea Dragomirna și Biserica Cotroceni*; ultimul monument comparat cu „frumoasă cutie de moaște“ neîntrecută nici măcar de turnurile

⁴⁵⁶ I. D. Traianescu, *Memoriu asupra lucrărilor de restaurare executate la mănăstirea Hurezi, în 1911, BCMI, V, 1912, p. 45.*

⁴⁵⁷ *Monumentele noastre istorice în lecturi ilustrate, alese, orînduite și publicate pe seama tinerimei școlare de Al. Lapedatu, București, Institutul de editură și arte grafice „Flacăra”, 1914.*

⁴⁵⁸ *Ibidem*, p. VII.

⁴⁵⁹ *Ibidem*, p. 3. Recent restaurate atît pe malul românesc cît și pe cel iugoslav, vestigiile Podului ridicat de Apolodor continuă să impresioneze.

⁴⁶⁰ *Ibidem*, p. 366—368, 320—321.

⁴⁶¹ *Ibidem*, p. 54—58.

⁴⁶² *Ibidem*, p. 14.

⁴⁶³ *Ibidem*, p. 34—46.

Trei Ierarhilor — „stricate astăzi de reputația d-lui Lecompte de Noüy“ — și „sfioasă, cam umilită, față de strălucirea vieții mirene de lângă dînsa“⁶⁴. *Palatul lui Duca-Vodă — Cetățuia de la Iași*, semnat de Al. Russo, prilejuiau autorului îndemnul: „Grăbească-se arheologii să o copieze (stema Moldovei de pe turnul clopotniței, n.a.), căci timpul macină“⁶⁵, iar articolul lui Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, ocaziona istorisirea multelor evenimente prin care a trecut mărețul ansamblu gorjan⁶⁶. Tot Al. Ștefulescu informa cititorul despre *Culele gorjene*, prezentînd astfel frumoasele exemplare de arhitectură de la Rovinari, Poiana, Pojogeni, Curtișoara, Groșerea, Calopăru de Sus, Borăscu, Vădeni și Musculești⁶⁷, în timp ce I. D. Trajanescu analiza *Culele de la Măldărești (Vilcea)*⁶⁸. Despre un grup important de construcții civile scria V. Drăghiceanu, în studiul *Curțile domnești Brîncovenesti — Doicești, Mogoșoia și Potlogi*⁶⁹, alături de alte vechi fortificații: *Cetatea Severinului* (de Teohari Antonescu), *Cetatea Neamțului* (de G. Mandrea) și *Cetatea Sucevei* (de Al. Lapedatu), în care autorii amintesc nefericitele împrejurări la care au fost supuse aceste stavile de odinioară așezate în fața dușmanilor⁷⁰.

Manipulînd cu multă grijă judecări de valoare pertinente, dovedind un acut simț al observației, Al. Lapedatu așeza la vedere lipsurile și nevoile din cercetarea monumentelor istorice, unde unele aspecte — cele arheologice — erau aproape excluse, preferîndu-se cele documentar-epigrafice, care „scoteau la iveală date și mărturii de cari istoriografia română în formațiune avea cea mai mare nevoie și pentru că lipseau cercetătorii pregătiți pentru studii arheologice mai speciale“⁷¹.

Din asemenea rațiuni — dîndu-le și ca modele de cercetare — în volum sînt incluse studiile lui Virgil Drăghiceanu, primul arheolog specializat la noi în investigarea prin săpătură sistematică a vestigiilor medievale [*Mănăstirea Cetățuia (Iași)*; *Mănăstirea Dealul. Scurt istoric*; *Mănăstirea Hurezi — Descriere*], Petre Antonescu (*Biserica de la Bolnița Coziei*), N. Ghica-Budești (*Biserica domnească de la Tîrgoviște*), ca și contribuțiile îngrijitorului: *Biserica Trei Ierarhi din Iași*; *Biserica episcopală de la Curtea de Argeș. Scurt istoric*⁷². Fiecare selecție din această carte invită la o considerație, intuind că introducerea ei a fost bine judecată de editor. Să nu uităm nici un moment că participanții la volum sînt cei mai autorizați specialiști în domeniul cercetării monumentelor. De aceea li se și dedică un loc aparte unora ca N. Iorga, apreciat ca fiind cel ce „a scos pentru înția oară în evidență în chip mai larg importanta artistică a vechilor lăcașuri bisericești“ sau lui Er. Pangratti, a cărui „operă metodică și prezistentă“ îndreptată spre studierea arhi-

⁶⁴ *Ibidem*, p. 252, 397—398.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 157.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 294—301.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 173—176.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 184.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 159—168.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 149—150, 106—107, 86—100.

⁷¹ *Ibidem*, p. XIII.

⁷² *Ibidem*, mai ales p. 265—267, 275, 332, 341—342, 352, 362, 417.

tekturii vechi a reluat, cu mult succes eforturile grupului de animatori din jurul „Analelor arhitecturii“ (1892—1893)⁷³.

În anul 1925, în prezența patriarhului Miron Cristea și a lui Al. Lapedatu, se pun fundațiile palatului mitropolitan din Constanța. În primăvara aceleiași an, la 14 aprilie, tot împreună cu patriarhul* și cu arhitectul șef al CMI, N. Ghica-Budești, Al. Lapedatu vizitează Liceul militar Dealu, după ce se acordaseră fonduri de stat pentru restaurarea complexului de arhitectură din acest loc. Anul 1926 aduce — sub directa sa patronare —, la 26 octombrie, inaugurarea Liceului „Mircea cel Bătrîn“ din Constanța, unde participă alături de dr. C. Angelescu; în anul următor, alături de avocatul și fruntașul politic liberal Mihail Buceanu, Al. Lapedatu inaugurează Școala de agricultură de la Sîmpetru (jud. Brașov). Tot atunci, la 26 octombrie, revenea la Constanța — iarăși alături de dr. Angelescu — pentru ceremonia punerii pietrei de fundație la Școala normală de fete din localitate. Alteori, îl întâlnim pe Lapedatu la târguri de mostre, expoziții, congrese și reuniuni, instalări de ierarhi ai bisericii, vizite în țară a unor personalități străine invitate oficial sau la momente memoriale și aniversative mai comune, cum fusese de pildă punerea pietrei de fundație la Fabrica de cherestea din Piatra Neamț (1936) ș.a.

*
* * *

România aderă la 4/17 august 1916, renunțând la neutralitate, la gruparea Antantei, depunând în următorii 2 ani eforturi deosebite și jertfindu-și într-un război popular și național floarea tineretului ei⁷⁴. Conflictul militar a dus la ocuparea unei părți din teritoriul național, făcând ca țara să ajungă în pragul dezastrului. Capitala țării, București, este ocupată la 23 noiembrie/6 decembrie 1916; la aflarea vestei Al. Lapedatu, refugiat la Iași⁷⁵, izbucnește în plins. În aceste împrejurări guvernul român, mutat la Iași, hotărăște să transporte, pentru mai multă siguranță, tezaurul Băncii Naționale a României în Rusia⁷⁶. Printre cei însărcinați să ducă la îndeplinire această misiune s-a numărat și Al. Lapedatu, lui revenindu-i supravegherea și răspunderea față de bunurile Academiei Române. În timpul acestor evenimente, Al. Lapedatu își „clarifică situația politică“ și aderă fără rezerve la lupta celor care, au încredere și curaj, mențineau vie lumina speranței naționale, ce părea multora definitiv pierdută. În timpul misiunii sale la Moscova, desfășurată între 28 iulie 1917 și 5 ianuarie 1918, Al. Lapedatu înregistrează, cu durere, dar și cu speranță ultimele momente ale războiului. În același timp urmărește evenimentele de pe frontul românesc, suferind la fie-

⁷³ *Ibidem*, p. XIV—XV.

* Vezi la Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918—1939. Elie Miron Cristea. Documente și corespondență*, Sibiu, 1987, p. 210—211, 335—336, 379.

⁷⁴ M. Mușat și I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român modern*, București, 1983, p. 493—522.

⁷⁵ Cf. Jurnal, 20 noiembrie, 1917, în Al. Lapedatu, *Scrieri alese*, p. 305.

⁷⁶ Detalii la C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisiuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918—1920)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 116—118 și nota noastră, nr. 88, în Al. Lapedatu, *op. cit.*, p. 432.

care înfrângere și bucurându-se de fiecare victorie. Aflind din presă despre rezultatul luptelor de la Mărășești și Oituz din august 1917, Al. Lapedatu notează: „Ce impresie puternică a făcut această bătălie în străinătate... Ce armată! Cu cea mai mare satisfacție văd ce impresie strălucită a făcut ea la Aliați, cu marea bătălie de pe Siret. Ce laude, ce admirație, ce asigurări de răsplată la ziua de sfârșit a judecății, a dreptății⁷⁷. Cu mare emoție el urmărește evoluția evenimentelor din Rusia, raportînd fiecare detaliu la consecințele ce le avea pentru țara sa, care rămînea din ce în ce mai singură în fața dușmanului. Remarcînd că și în Rusia războiul ajunsese, ca peste tot, odios maselor populare, conchidea: „Un lucru e sigur: odată încolțit în sufletul oamenilor suferinzi de război germele păcii, cu greu va putea fi el smuls de la el⁷⁸. Și pentru că pacea devenise în Rusia o alternativă posibilă la izbucnirea revoluției: „Cred chiar că această revoluție e spre bine: va limpezi situația de aci. Ori pace (cu Lenin, de va putea) ori război⁷⁸. Apoi constata, realist: „Un lucru e sigur că comisarii poporului au mai multă putere decît se credea, că rușii, toți, vor pacea, unii separată, alții generală⁷⁹.

El înregistrează impresiile produse de *Decretul asupra păcii*, care cerea să se pună capăt conflictului ce produsese atîtea victime, fapt ce se va realiza la 5 decembrie 1917 prin încheierea armistițiului între Rusia și Puterile Centrale. Dorința personală („De-ar veni mai repede pacea, să mă văd acasă, între ai mei. Ce zile fericite, acelea!⁸⁰) și intuiția istoricului se împletesc: „Credința mea este că rușii vor face pacea separată și că după ei, va trebui să facem și noi o asemenea pace, negreșit cu consimțămîntul Aliaților⁸¹. Dar se grăbea să constate ce implicații avea pentru România actul rusesc: „Așadar lichidarea a început și la noi. Ce va urma, bunul D-zeu știe, care ne-a pedepsit așa de crud. Mîntea omenească nu!... Fire-ar măcar ca jertfa cea mare să fi fost focul purificator al neamului. Să clădim, ce-om mai putea clădi, mai tîrziu, mai serios, mai curat, cu suflet mai înalt, cu ideal mai mult...⁸².

Situația politico-militară creată de Pacea de la Brest-Litovsk, încheiată după tratative purtate din 22 decembrie 1917 pînă la 3 martie 1918, a obligat România să ducă tratative și ulterior să încheie Armistițiul din 9 decembrie 1917 și apoi Pacea de la București. Pe fondul acestor evenimente, la 19 decembrie 1917, Al. Lapedatu părăsește Moscova, îndreptându-se spre Kiev. Aici, în capitala Ucrainei, trăiește momente unice, înregistrînd ecoul, produs de publicarea — la 2/15 noiembrie 1917 —, a unui document epocal, profund revoluționar, izvoit din democratica teorie și practică leninistă, *Declarația drepturilor popoarelor Rusiei*.

Ca o consecință a procesului de revoluționare a popoarelor subjugate de monarhiile străine, la Kiev ia ființă Consiliul națiunilor asuprite

⁷⁷ Al. Lapedatu, *Scrieri alese*, p. 269.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 285, 308.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 310—311.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 279.

⁸¹ *Ibidem*, p. 306.

⁸² *Ibidem*, p. 307—308.

din Austro-Ungaria. În urma aceluiași proces revoluționar, la 15 decembrie 1917, Basarabia se declară republică independentă și, ulterior, Sfatul Țării, hotărârea unirea cu România. În acest context, în ianuarie 1918, la Odesa, se constituie Comitetul național al românilor din Austro-Ungaria. Al. Lapedatu este ales vicepreședinte și, ulterior, președinte⁸³ al acestui organism. În această calitate el va desfășura o intensă activitate de organizare a propagandei naționale, slujindu-se de dovezile palpabile ale arheologiei, documentelor, etnografiei, limbii și ale monumentelor istorice. Acum, împreună cu liderii bucovineni, pregătește pentru țările aliate materiale referitoare la situația politică și culturală a românilor din Austro-Ungaria, fiind desemnat în acest sens împreună cu I. Nistor^{83bis}. În aceste situații excepționale Al. Lapedatu i-a cunoscut pe mulți din cei implicați în evenimentele vremii, între ei și pe Saint Aulaire⁸⁴. Alegând un asemenea drum Al. Lapedatu s-a aflat, ca mulți alții, în mijlocul evenimentelor care au culminat în acel an de răscruce pentru români cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, trăind bucuria fără de margini a visurilor împlinite.

Remarcat de fruntașii politici ai vremii, în primul rând de Ion I. C. Brătianu, pentru calitățile sale de istoric militant puse în slujba cauzei unității naționale, Al. Lapedatu — alături de o „echipă“ de specialiști — a fost desemnat din decembrie 1918, întâi ca expert pe lângă Legația română din Paris, apoi a făcut parte, pînă în august 1919, din delegația română participantă la lucrările Conferinței de Pace de la Paris.

Delegația română, condusă de Ion I. C. Brătianu, s-a alăturat în ianuarie 1919, celorlalte 31 de delegații naționale și celor peste 10 000 de experți care, după 52 de luni de război, veneau la Paris cu speranța

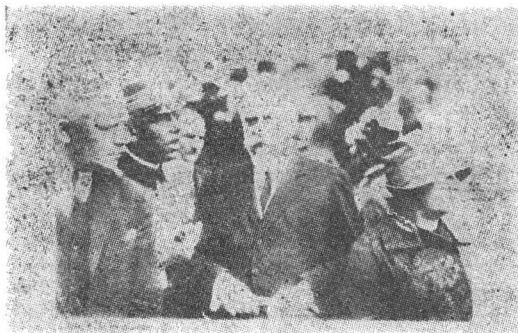

Fig. 3. I. I. C. Brătianu și Al. Lapedatu (Foto Biblioteca Academiei RSR).

Abb. 3. I. I. C. Brătianu und Al. Lapedatu (Foto aus der Bibliothek der Akademie der SRK).

⁸³ Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op. cit.*, p. 220—222, 227—228.

^{83 bis} De la Kiev, la 5. II. 1918, Al. Lapedatu împreună cu V. Deleu, Sever Bocu și dr. M. Popovici îi scria lui Th. Masaryk, apropiind relațiile dintre cele 2 părți.

⁸⁴ Vezi Al. Lapedatu, *Di. de Saint Aulaire și românii refugiați din Austro-Ungaria în timpul marelui război*, în „Generația Unirii“, II, nr. 14—15, apr.-mai 1930, p. 1—2, 6.

încheierii „păcii eterne“. Misiunea ei va fi deosebit de dificilă, avînd în vedere jocul marilor puteri, care tratau țările mici ca „state cu interese limitate“, de unde — cum bine remarcă I. I. C. Brătianu — decurgea „independența limitată“⁸⁵. Cu atît mai dificilă i-a fost misiunea cu cît — cum constata cu amărăciune șeful delegației — marile puteri tindeau vizibil a se transforma într-un tribunal ce hotăra soarta popoarelor, reeditînd parcă la un veac distanță, „Sfînta Alianță“⁸⁶.

Despre activitatea delegației române la tratativele purtate la Paris între 18 ianuarie 1919 și 21 iunie 1919 s-au scris în ultima vreme importante studii⁸⁷. Mai adăugăm însă cîteva detalii, care redau un fapt important pentru istoriografia problemei. Din confruntarea documentelor părții române prezentate la Conferință și care se găsesc în exemplare unice la Biblioteca Academiei R. S. România, rezultă că Al. Lapedatu este cel care a pregătit, comentat și susținut datele statistice (oferite mai ales de recensămîntul ungar din 1910) privitoare la Banat și Transilvania. Acestea au fost expuse în raportul *La Roumanie devant la Congrès de la Paix. La Transylvanie et ses territoires roumains de Hongrie. Renseignements statistiques et ethniques avec une carte ethnographique*, tipărit la Imp. Dubois et Bauer, Paris (30 p.)⁸⁸. Materialul prezentat (cum notează Al. Lapedatu, la 11 februarie, marți 1919), cu titlul *Le territoire revendiqué par les Roumains au nord-ouest de la Transylvanie proprement dite* (Imp. Dubois et Bauer, Paris, 10 p.) are la bază manuscrisul său *Memoriu cu privire la teritoriul revendicat de Români în părțile de nord-vest ale Transilvaniei*, însoțit fiind de un *Tablou comparativ între cifrele din Semantismul de la 1836 al diecezei Orășii Mari și între cele din 1881 (la Sătmar pe 1882)*. Alte două materiale, menite să susțină problema Banatului, *Le Banat de Temeshvar* și *Le Banat de Temeshvar ne peut pas être partagé*, sînt de asemenea opera istoricului Lapedatu, așa cum dovedesc însemnările manuscrise și îndreptările ce însoțesc textele. În timpul lucrărilor Conferinței de Pace, Al. Lapedatu a mai redactat și alte rapoarte și note în favoarea afirmării drepturilor românilor. Unele dintre acestea au fost tipărite în 192d la Imprimeria M. Plinkowki: *Les Roumains et les contre-propositions de la delegation magyare concernant la navigation et les chemins de fer; Les Roumains*

⁸⁵ Cf. Ion I. C. Brătianu, *Situația internațională a României*, București, 1919, p. 20, reluată cu comentarii în lucrarea *Relații internaționale în perioada interbelică*, Edit. Politică, București, 1980, p. 84. Vezi întreg contextul în *1918. Mărturie. Desăvîrsirea unității naționale statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, București, 1986, vol. V—VI.

⁸⁶ Vezi în *Probleme de politică externă a României*, Edit. Militară, București, p. 977, studiul V. Moisuc, *Acte fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918—1940*, p. 21.

⁸⁷ În primul rînd lucrarea lui M. Mușat și I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român modern*, București, 1983, p. 657—698, pentru analiza pe care o face, cu o largă documentație, problemei. Vezi și *1918 la Români*, vol. I—II, București, 1983.

⁸⁸ În B.A.R.S.R., Secția manuscrise, Fond Al. Lapedatu, în vol. Al. Lapedatu în lumina presei, 1919—1920, vol. II, La Conferința de pace, Omagiu F.N.L. din Ardeal și Banat, p. 131—139, 321—323, 328—420, 540—560, 896—897.

*et les plébiscite demandé par la delegation magyare și Les Roumains et les droits des minorités réclamés par la delegation magyare*⁸⁹.

Al. Lapedatu a mai fost folosit, între anii 1920 și 1922, și în alte confruntări diplomatice internaționale, mai întâi la Genova, apoi la pregătirea tratatelor pentru pace de la Trianon.

În asemenea împrejurări el a venit în contact cu numeroase personalități străine, reținându-le prin prisma unor impresii personale⁹⁰.

Venise vremea păcii, a reconstrucției țării, a refacerii și fundamenării unor rosturi unitare: în învățămînt, cultură, artă, diplomatie etc.

În anul 1919 Al. Lapedatu este numit, împreună cu alți istorici, printre care și Vasile Pârvan, profesor de istorie a românilor la Universitatea Daciei Superior de la Cluj. Vestea îi este transmisă la 17 iunie de un vechi prieten, Sextil Pușcariu: „Desfă-te dar de legăturile din București, care știu că sînt tari, și vino la viața nouă ce vrem s-o creăm în acest Ardeal care va deveni cetățuia românismului dacă tineretului îi vom da conducători ca tine”⁹¹. Se pune mare speranță în răspunsul său favorabil: „Nădăjduim că va primi, în care caz vom avea doi istorici de mare valoare (celălalt invitat era I. Lupaș, n.a.), care vor prezenta desigur și un proiect de organizare a Institutului de Istorie românească ce trebuie întemeiat la Cluj”⁹². Al. Lapedatu ocupă astfel, ca titular, catedra de istorie veche a românilor (pînă în 1938), paralel îndeplinind funcțiile de decan (1921—1922) și prodecan (1922—1923) al Facultății de Litere și Filosofie. În *Amintiri* Al. Lapedatu evocă începutul activității sale la Cluj, readucîndu-și în memorie lecția inaugurală de la 6 nov. 1919 cu care a deschis cursurile de Istorie veche a României (*Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*), cu care prilej istoricul arăta rosturile slujitorilor istoriei în „noua ordine culturală” ce obliga la muncă onestă, cerînd cercetarea pe planul istoriei a relațiilor dintre cele 3 țări române, prin intensificarea investigațiilor din arhivele străine și publicarea de grabă a rezultatelor⁹³.

Ca profesor a rămas în amintirea foștilor săi studenți ca un om de mare distincție și de bine (vezi Koczó Sándor, *Virág allatt izzap föl-lót* [Floare și mîl], 1972).

Primul său curs, ținut la 6 noiembrie 1919⁹⁴ merge voit, pe linia gîndirii și sistemului lui Mihail Kogălniceanu așa cum reiese din cursul de istorie națională la români, inaugurat de acesta la Academia Mihăileană la 24 noiembrie 1843. Analizînd perioada scursă de atunci, Al. Lapedatu evidențiază marile realizări ale acesteia, cea mai importantă fiind împlinirea dezideratului unirii depline a tuturor românilor, ceea

⁸⁹ Vezi 1918. *Mărturii*, op. cit., vol. V, p. 323—329, 442—499, 509—551 și vol. VI, p. 9—22, 85—116, 480—485 și Al. Lapedatu, *Scrieri alese*, p. 371—72.

⁹⁰ Vezi Al. Lapedatu, *Scrieri alese*, p. 338—360.

⁹¹ Scrisoarea se află în arhiva familiei dr. Ana și Ioan Macavei.

⁹² Cf. Ștefan Pascu, *Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj*, Cluj, 1972, p. 13. Vezi și la Șt. Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, Cluj-Napoca, 1980, vol. I, p. 69.

⁹³ Vezi Al. Lapedatu, *Nouă împrejurări* . . . , p. 18—19.

⁹⁴ Al. Lapedatu, *Lecțiunea de deschidere a cursului de istorie veche a României, ținută la Universitatea din Cluj în ziua de 6 noiembrie 1919*, în „*Anuarul Institutului de Istorie Națională*”, I, Cluj, 1922, p. 1—18.

ce a condus la o mai bună cunoaștere a istoriei patriei, prin îmbogățirea cantitativă și calitativă, cu operele lui M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, B. P. Hasdeu, Al. Papiu Ilarian, E. Hurmuzachi, Gr. Tocilescu. Nu uita să menționeze rolul sintezelor lui A. D. Xenopol (consemnată în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*), D. Onciul, I. Bogdan, V. Pârvan și ale lui N. Iorga.

În această perioadă apar ediții fundamentale de documente și texte, abordarea evenimentelor interne se face în strinsă legătură cu cele petrecute pe plan continental și universal, se tipăresc cărți de istorie românească în limbi străine. Al. Lapedatu folosește prilejul pentru a evidenția drumul greu, dar ascendent, al istoriografiei transilvănene, începând cu perioada Școlii Ardelene până la contemporanii săi. El preciza că studiile istorice și filologice „alcătuiesc opera cea mai de seamă ce s-a elaborat la poporul român până la intrarea și participarea sa la viața culturii moderne“. Relua apoi dezideratele pe care le enunțase cu un deceniu înainte, considerînd că noua istoriografie trebuie să aibă în vedere următoarele probleme: cercetarea arhivelor interne și externe și publicarea sistematică a corpusurilor de documente, inclusiv epigrafice; continuarea studiilor privitoare la istoria politică a țărilor române și, îndeosebi, a rolului acestora în Orientul european; dezvoltarea cercetărilor de istorie culturală, permițînd precizarea interrelațiilor culturii românești cu cea europeană, a raporturilor și împrumuturilor reciproce; inițierea de cercetări pe tema istoriei instituțiilor românești și extinderea acestora asupra celor din Transilvania, odată cu studierea legăturilor economice, politice și culturale dintre cele trei țări române. Asemenea cercetări menite să reliefeze adevărul istoric trebuiau să se bazeze pe ceea ce Al. Lapedatu numea „capacitatea de cultură“ a neamului, rîvna și entuziasmul celor chemați să le realizeze.

Începînd cu anii activității universitare, Al. Lapedatu reia tratarea unor teme de istorie modernă română, mai ales din epoca lui Al. Ioan Cuza⁹⁵. Aplecarea spre asemenea teme își are explicația în nevoia de a face cunoscute condițiile, interne și externe, în care forțele progresiste românești au reușit, în ciuda forțelor potrivnice, să îndeplinească dezideratul unirii, pildă și îndemn pentru urmași, care trebuiau să consolideze România Mare.

Alături de S. Dragomir, I. Lupaș, V. Pârvan, R. Rosetti, I. Nistor, Șt. Ciobanu, Gr. Nandriș, Al. Boldur, I. Minea, I. Andrieșescu, D. M. Teodorescu, N. Bănescu, Șt. Bezdechi, V. Bogrea, V. Drăghiceanu, C. Gane, C. C. Giurescu, G. Murnu, P. Nicorescu, Roskă Márton ș.a., generație ce stă, parcă, sub semnul marilor deschideri marcate de studiile lui A. D. Xenopol, D. Onciul și, mai ales, N. Iorga, Al. Lapedatu se

⁹⁵ În acest sens a se vedea comunicările sale (publicate ulterior) de la Academie — *I. Cimpineanu (1798—1863)* (1936); *Mărturi și precizări nouă cu privire la sfîrșitul lui Barbu Catargiu* (1938), *Un aventurier ungar în Principatele Române în epoca unirii lor* (Gh. Bogathy) (1939); *Februarie 1866 în perspectiva istorică a trei sferturi de veac* (1941); *Omul de la 2 mai învinsul de la 11 februarie și Problema agrară din timpul lui Cuza Vodă* (1942); *Între Cuza Vodă și Costache Negri* (1941); *În chestiunea dezgrațierii lui M. Kogălniceanu de către Cuza Vodă, Preludiile căderii lui Cuza Vodă* (1943); *Austria și lovitura de stat de la 2/14 mai 1864* (1945).

Fig. 4. Ion Lapedatu și Octavian Goga
(Foto Biblioteca Academiei RSR).

Abb. 4. Ion Lapedatu und Octavian
Goga (Foto aus der Bibliothek der Aka-
demie der SRR).

impune printr-o abordare sistematică și multidisciplinară a studiului istoriei, cele peste 450 de lucrări științifice elaborate de el fiind o dovadă grăitoare în acest sens. Al. Lapedatu a împletit riguros cercetarea izvoarelor istoriei cu activitatea pentru păstrarea și conservarea, spre folosul țării, a monumentelor istorice — cele mai directe și mai grăitoare dovezi ale continuității românilor. Pe urmele acestea, împlinind sau completând cercetările dar păstrând liniile directoare, au mers istorici mai tineri: C. C. Giurescu, P. P. Panaitescu, A. Oțetea, C. Daicoviciu, G. Oprescu, D. Prodan, V. Vătășianu, C. Gollner, R. Vulpe, Gh. Brătianu, Em. Condurachi, I. Nestor, D. M. Pippidi, Șt. Pascu, V. Papacostea, C. Velichi ș.a., pe care Al. Lapedatu i-a încurajat și ajutat. Așa spre exemplu, a susținut publicarea și chiar premiarea lucrărilor lui Al. Bărcăcilă⁹⁶, C. Daicoviciu, Vl. Dumitrescu, Sc. Lambrino, D. Tudor, D. Berciu, C. Mătase, I. Mînea, R. Vulpe ș.a. pentru cercetările din domeniul preistoriei și antichității; a sprijinit pe C. Moisil, A. Sacerdoțeanu, I. Bărbulescu, Al. Ciorănescu, I. Corfus, M. Costăchescu, I. C. Filitti, G. D. Florescu, G. Gane, Gh. Ghibănescu ș.a. în strădaniile lor de a impulsiona dezvoltarea numismaticii și arhivisticii⁹⁷. Alteori, a determinat acordarea unor convenite onoruri celor ce le meritau cu prisosință pentru faptele lor. În acest sens, la 30.V.1934, în ședința Academiei, Al. Lapedatu îl propunea pe unul din pionierii culturii și învățămîn-

⁹⁶ În 1934, Al. Bărcăcilă, în urma raportului favorabil al lui Al. Lapedatu, era premiat de Academie, hotărîre luată la 30 V, cf. Academia Română, *Anale*, t. LIV, București, 1934, p. 129—130.

⁹⁷ Din recunoașterea rolului său, a reieșit, după o întrerupere de 7 ani, în 1936—1937, și interesantul volum III, cu greu reeditat, al „Revistei arhivelor”, dedicat lui ca „profesorului iubit și admirat, istoricului savant, patriotului sincer și devotat, cercetătorului neobosit al documentelor și monumentelor de cultură strămoșească, marelui sprijinitor și ocrotitor al arhivelor românești”.

tului mehedintean, Teodor Costescu, pentru a fi ales membru onorar al acesteia⁹⁸.

A evoca o personalitate cum s-a dovedit pe parcursul unei vieți, cu o bogată și multilaterală activitate, cel ce a fost Alex. Lapedatu, ni se pare un lucru de două ori important: întâi pentru că figura acestui om a dominat o epocă și o ilustrează în ce are aceasta mai bun și apoi, pentru că este o obligație morală de a restitui istoriei pe făcătorii ei de bine, mai ales când aceștia, ca în cazul de față, sînt din multe motive mari și pe nedrept uitați.

Al. Lapedatu este legat de monumentele istorice și de organismul care le-a apărut cum s-a priceput mai bine, Comisia Monumentelor Istorice.

De istorie Al. Lapedatu a fost legat și prin formația sa, ca elev al lui N. Iorga, D. Onciul și I. Bogdan⁹⁹ și prin filiația sa mărturisită și prin prietenia cu savanți ca S. Pușcariu, P. Nicorescu și V. Pârvan. O prietenie care-i va marca pe protagoniștii pentru întreaga viață. Căci iată ce aflăm dintr-o scrisoare trimisă lui Al. Lapedatu, la Academie, în 1947 de un alt prieten, C. Sporea, directorul Școlii Normale din Deva: „Și fiind vorba de istorie îmi apare în minte o icoană despre care nu-mi pot da seama dacă a fost o realitate sau numai o plămăuire a minții mele: într-o chiliuță modestă studentească într-un amurg de seară, se sfătuiau trei prieteni: Lapedatu, Pârvan și Nicorescu. Marele pontif Iorga hotărîse să trimită pe unul din ei cu bursă în străinătate. Aveau să decidă, care dintre ei să fie fericitul. După o scurtă deliberare Nestorul adunării hotărî să fie Pârvan, căci Nicorescu fiind mai tânăr putea să mai aștepte. Ca spectator am admirat modestia celui care distribuia favoruri pentru alții, uitîndu-se pe sine...“¹⁰⁰. N. Iorga aprecia că — alături de P. Gîrboviceanu — prezența lui Al. Lapedatu a fost un noroc pentru CMI, iar cu ocazia primirii în Academie, în 1918, îl numește „uccenic al școlilor noastre, ce s-a apropiat de studiile istorice cu o iubire, cu o înțelegere a rostului lor național și uman care face ca oricare din studiile sale, redactate într-o formă întotdeauna interesantă, să vibreze de o simțire care câștigă“¹⁰¹.

Încheind prezentarea de față, voită ca un aport necesar cunoașterii mai în profunzime a multiplelor fațete ce se leagă structural de viața și opera lui Al. Lapedatu, socotim că este locul să dăm cuvîntul unor ultime aprecieri, ce provin de la două însemnate personalități: Traian Săvulescu și Silviu Dragomir. Primul, în sesiunea generală a Academiei Române, din 8 iunie 1948¹⁰², cu ocazia preluării secretariatului general

⁹⁸ Vezi Academia Română. *Anale*, tom LIV, București, 1934, p. 163.

⁹⁹ N. Drăgan, în „Dacoromania“, VIII, p. 488, aprecia că Al. Lapedatu poate fi considerat și elev al lui I. Bianu.

¹⁰⁰ Vezi BARS, S. Coresp., Fond Al. Lapedatu, VIII, nr. 198446/1947. Pe verso-ul scrisorii este însemnată sigur de Al. Lapedatu, data evenimentului: 12 martie 1912.

¹⁰¹ Vezi Iorga, *Trei conferințe*, în BCMI, 1938, p. 55—56; și în „Neamul Românesc“, an XIII, nr. 284, 14.X.1918.

¹⁰² Extras după copia procesului-verbal cu nr. 21/8.VI.1948, în Arhiva familiei dr. Ana și Ioan Macavei, pusă cu gentilețe la dispoziția noastră.

al Academiei — preluare „determinată“ de un grup de academicieni promotori ai unui nou curent în viața academică românească — preciza: „Sarcina este grea și vine la un moment greu. Este grea și prin ea însăși, căci cere o răspundere zilnică, și prin aceea că la acest loc s-au perindat o sumă de bărbați de mare valoare, care au contribuit pentru ridicarea prestigiului științei și pentru întărirea Academiei. Mă simt copleșit de figurile lui Ion Bianu, Dimitrie Sturdza, G. Țițeica, Vasile Pârvan și de figura blindă a colegului Al. Lapedatu. Sînt dator să spun ceea ce cunosc despre rolul pe care l-a îndeplinit colegul Lapedatu, din locul său de secretar general. Alexandru Lapedatu și-a început cariera la Academia Română ca funcționar, lucrînd sub supravegherea lui Dim. Sturdza și Ion Bianu, în atmosfera de muncă ce găsim aici. A fost 10 ani membru corespondent, iar de 30 de ani este membru activ* al Instituțiunii. Pentru calitățile sale, a fost Președinte, iar de 9 ani încoace a fost secretar general al Academiei. În această lungă carieră academică, colegul Lapedatu a desfășurat o activitate care niciodată nu s-a abătut de la interesele Instituției. Fire blindă, împăciuitoare și armonioasă, ca Ministru al Cultelor a ajutat Academia, cînd s-a găsit în impas. Prin stăruința lui s-a obținut ceea ce trebuia pentru ridicarea edificiului Bibliotecii. El a stăruit și pentru realizarea construcției întregului edificiu al Academiei, după planurile ce se făcuseră — realizare pe care însă au împiedicat-o vremurile grele care au urmat. Au venit apoi momente grele. Colegul Lapedatu și-a urmat însă drumul drept. Cine vrea să facă istorie, trebuie să rețină aceste merite ale colegului Lapedatu — iar eu fac istorie. Hotărîrea d-lui Lapedatu de a părăsi postul de Secretar general în aceste momente de răspîntic, o așez în grija sa de rostul și ființa Academiei. Colegul Lapedatu a socotit să se retragă, spre a nu fi o piedică în mersul instituției. Gestul său este frumos. El se desparte senin din postul său, puțînd spune: «Mi-am făcut datoria cît am putut mai mult și mai bine. Este timpul să vină alții să ia această sarcină mai departe»“.

Cel de-al doilea, într-o notiță scrisă după revenirea sa la Cluj și destinată unei eventuale comemorări a lui Alexandru Lapedatu la Academia — pe care de altfel căutase să o determine să împlinească astfel un resimțit act de restituire meritată¹⁰³ — consideră că: „Partea cea mai însemnată a vieții sale Al. Lapedatu a închinat-o studiului istoriei române. Timp de o jumătate de secol a fost unul din cei mai devotați cercetători ai acestei științe pe care a îmbogățit-o cu numeroase lucrări concepute cu un deosebit spirit critic. Studiile sale istorice, fie că tratează capitolele cele mai importante ale domniilor române în sec. XV și XVI, sau analizează formarea legendei despre descălecat, fie că urmăresc curentele politice ale burgheziei în sec. al XIX-lea sau că încearcă

¹⁰³ Notiță redactată de S. Dragomir și încredințată în manuscris, familiei dr. Ana și Ioan Macavei ce ne-a înmînat-o nouă spre cercetare și publicare, fapt pentru care — evocînd și aici strădania demnă de admirație și laudă a fiicei savantului Al. Lapedatu, Doamna Ana Macavei, de a relumina viața și destinul acestuia — sîntem recunoscători.

* La propunerea sa, Biblioteca Academiei achiziționa *Cronica Banatului* de Nicolae Stoica de Hațeg, cf. An. Acad. Române, *Dezbateri*, 1942/43, p. 49.

Fig. 5. Alexandru Lapedatu.

Abb. 5. Alexandru Lapedatu.

a stabili criteriile de-a considera și prețui vechile noastre monumente istorice, toate au fost privite drept contribuții valoroase pentru ridicarea nivelului științific al istoriografiei române. Temperamentul său echilibrat nu l-a atras niciodată spre extremități. Căutînd cu spirit analitic realitățile istorice, a știut să le înfățișeze totdeauna cu temeinicie, ferindu-se atît de excesele stilistice, cît și de exagerările și rătăcirile ideologice proprii generației sale¹⁰⁴. Istoricul atît de zgîrcit cu aprecieri la adresa confrăților, considera că Al. Lapedatu „A fost, astfel, nu numai un istoric învățat, ci și un îndrumător al muncii științifice, pe care a servit-o totdeauna cu vrednicie“ și că „Nu numai ca istoric, dar și ca om politic nu a nutrit niciodată sentimente de naționalism șovin. Xenofobia și intoleranța religioasă au fost străine de ființa sa“¹⁰⁴.

Așa cum întotdeauna cuvîntul și fapta dreaptă aduc — chiar dacă mai tîrzie — lumina, așa năzuim acum, prin reliefarea acestor multiple dovezi legate de viața, activitatea și opera lui Al. Lapedatu, să-i aducem recunoștința și respectul ce i se cuvin.

IOAN OPREȘ

ALEXANDRU LAPEDATU IM DIENSTE DER NATIONALEN GESCHICHTE

(Zusammenfassung)

In dieser Arbeit berichtet der Autor über das Schaffen Alexandru Lapedatu im Dienste der nationalen Geschichte. Als Historiker, der sich durch mehrere Werke und politische Taten auszeichnete, ging er als hervorragende Persönlichkeit in die rumänische Geschichtsschreibung ein.

Der Autor hebt die außergewöhnliche Mitarbeit hervor, die Alexandru Lapedatu über vier Jahrzehnte im Dienste der nationalen Forschung im Gebiete der Geschichte ausübte.

Alexandru Lapedatu spielte eine große Rolle in der Zwischenkriegszeit, im politischen, kulturellem Leben, als auch im wissenschaftlichen und akademischen Bereich. In seiner Person verflochten sich die Ziele des politischen Mannes, der es dazu brachte, das kulturell-artistische Gebiet, sowie auch das Akademische zu leiten.

¹⁰⁴ *Ibidem.*